

KRZYSZTOF MODRAS OP

DŹIHAD I ZDERZENIE CYWILIZACJI NA ZIEMIACH POLSKO-LITEWSKICH

Współczesny świat, dzięki osiągnięciom technologicznym, umożliwia nam szerokie kontakty międzykulturowe i pozwala tym samym na lepsze poznanie różnych religii. Dla tych zaś, którzy są ich wyznawcami, jest to okazja do rozpowszechniania swoich światopoglądów, czyli, używając terminologii pochodzącej z islamu, prowadzenia różnych form dżihadu¹. Demokracja, propagowana dzisiaj na świecie jako szczególna wartość i osiągnięcie cywilizacyjne Zachodu, pozwala na świadome i dobrowolne wybranie opcji, która nam najbardziej w życiu odpowiada. Stajemy się też coraz bardziej świadomi faktu, że narzucanie innym własnych idei sprzeciwia się ceniej we współczesnym społeczeństwie wolności sumienia i wyznania.

Wydarzenia ostatnich lat sprawiły, że szczególnie ze strony islamu zaczęto dostrzegać zagrożenie dla zachodniej cywilizacji. Takiej postawie odpowiada także reakcja z drugiej strony. Z punktu widzenia wyznawców islamu również kultura Zachodu i ceniona przez niego wolność zaczęły być postrzegane jako niebezpieczne dla zachowania wyznawanych od wieków przez nich wartości. Jako obserwatorzy istniejących na tym tle napięć, zauważamy też, że islam stanowi coraz potężniejszy nurt ideowy we współczesnym świecie w wymiarze religijnym, politycznym, prawnym, a także filozoficznym. Proponuje on dość wpływowy model kulturowy i cywilizacyjny, który rozpoczął się w VII wieku wraz z nadejściem Proroka Muham-

Dr KRZYSZTOF MODRAS OP – adiunkt Katedry Historii Porównawczej Religii w Instytucie Kulturoznawstwa na Wydziale Filozofii KUL; adres do korespondencji: Klasztor OO. Dominikanów, ul. Złota 9, 20-112 Lublin; e-mail: modras@gmail.com

¹ „Dżihad”, z arabskiego **جِهَاد** (*ǧihād*) – ‘zmaganie, walka’, tłumaczono często jako „święta wojna”, ale w tradycji islamu termin ten oznacza wszelki wysiłek i walkę, zarówno zewnętrzną (np. zbrojną), jak i wewnętrzną (duchową), podejmowaną w celu umocnienia wiary i islamu.

mada, i który przetrwał aż do naszych czasów. Co więcej, nadal rozwija się i wykorzystuje we właściwy dla siebie sposób wypracowane przez Zachód wartości.

We współczesnym świecie jest widoczne dążenie do unifikacji ludzkości, ale też propaguje się potrzebę respektowania cudzych światopoglądów. Te dwie tendencje skłaniają nas do zastanowienia się nad stanowiskiem, jakie należy zająć wobec innych kultur. Dotyczy to zarówno chrześcijańskich misji, które czasami przyjmowały ostrzejsze formy w postaci wypraw krzyżowych, jak i różnych form dżihadu, prowadzonych przez ummę² muzułmańską. Ze swej strony również dżihad, w pewnych okresach historii, miał charakter militarny. Mając takie doświadczenia historyczne, skłaniamy się raczej do stwierdzeń, że najwłaściwszą formą spotkania się dwóch kultur nie powinna być walka, która doprowadziła do wielu konfliktów, ale dialog, szukający porozumienia w oparciu o wspólną płaszczyznę dla obu obszarów cywilizacyjnych. A dialog staje się owocny dla obu stron, gdy nie narzucamy innym własnego punktu widzenia ani nie tracimy własnej tradycji i tożsamości.

W związku ze współpracą między cywilizacjami warto postawić sobie pytanie, w jaki sposób współistnienie dwóch kultur, chrześcijaństwa i islamu, realizowało się na terenach polskich. Pomimo ogólnego dostępu we współczesnym świecie do wielu źródeł nie tylko nasza wiedza o islamie jest skąpa, ale również i znajomość naszej rodzimej kultury muzułmańskiej jest raczej znikoma. Zanim jednak przejdziemy do polskiego islamu, zastanówmy się nad kilkoma ogólnymi aspektami tej religii, które tak bardzo pobudzają ciekawość współczesnego człowieka.

KONCEPCJA DŻIHADU

Niejednokrotnie islam kojarzy się nam z jego klasycznym terminem „dżihad”, który dzisiaj, w obliczu wielu konfliktów światowych, stanowi często klucz interpretacyjny dla zrozumienia tej religii i jej szybkiego rozpowszechniania się na świecie. Zwykle tłumaczymy to słowo jako „święta wojna”. Dla uproszczenia możemy przyjąć takie tłumaczenie, ale powinna nam towarzyszyć świadomość, że owa wojna może przybierać różne formy i że

² W sensie ogólnym słowo „umma” oznacza w języku arabskim naród, nację; w znaczeniu religijnym jest ono użyte na określenie całej wspólnoty islamskiej.

nie oznacza wyłącznie walki zbrojnej czy terroryzmu. Idea dżihadu obejmuje różne sfery życia ludzkiego – począwszy od osobistego i duchowego wysiłku, a skończywszy na walce zbrojnej, do której jest zobowiązana wspólnota jako całość w obliczu zagrażającego niebezpieczeństwa. Dżihad zatem obejmuje też osobistą walkę ze złymi skłonnościami oraz wysiłek dążenia do polepszenia poziomu życia społecznego³. W prawie muzułmańskim wymienia się cztery rodzaje dżihadu, prowadzonego *fi sabilillah*⁴:

1. *bil qalb/nafs* (sercem, zwany „większym dżihadem”);
2. *bil lisan* (językiem);
3. *bil yad* (ręką);
4. *bis saif* (mieczem, zwany „mniejszym dżihadem”).

Dżihad prowadzony w sercu dotyczy walki z szatanem i jego pokusami. Dżihad podejmowany językiem jest prowadzony słowem w celu głoszenie prawdy i rozszerzania islamu na świecie. Dżihad dokonywany rękami obejmuje wybór tego, co jest słuszne w walce z niesprawiedliwością. Dopiero czwarty typ dżihadu, który jest prowadzony mieczem, obejmuje walkę zbrojną⁵.

Gdy dzisiaj śledzi się różne publikacje dotyczące dżihadu, zauważa się wysiłek, by przesunąć akcent z mniejszego dżihadu, rozumianego w sensie wojny defensywnej lub ofensywnej, prowadzonej dla obrony lub rozszerzenia islamu, na większy dżihad, polegający na walce z własnym pragnieniami. Większy dżihad staje się zatem prawdziwą formą walki muzułmanina. Daniel Pipes⁶, w jednym ze swoich artykułów, podsumowuje w następujący sposób taką współczesną tendencję, zmierzającą do oczyszczenia ideału dżihadu:

³ Pojęcie dżihadu jest zazwyczaj omówione w każdym opracowaniu na temat islamu – zob. np. J. D a n e c k i. *Podstawowe wiadomości o islamie*. Wyd. II. Warszawa: Dialog 2007 s. 243-251; S.H. N a s r. *Istota islamu. Trwałe wartości dla ludzkości*. Przeł. K. Pachniak. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax 2010 s. 215-229. Zob. też wiele artykułów pod wspólnym tytułem *Jihad in Islam* pod adresem <http://www.alislam.org/jihad> [dostęp: 16.08.2010].

⁴ Wyrażenie to, znaczące „na drodze Boga”, jest często używane w Koranie. W połączeniu z terminem „dżihad” znajduje się np. w K 61:11-12: „Będziecie wierzyć w Boga i Jego Posłańca! Będziecie walczyć na drodze Boga waszym majątkiem i waszymi duszami! To będzie lepsze dla was – o, gdybyście tylko mogli to wiedzieć! [12] Wtedy On przebaczy wam wasze grzechy i wprowadzi was do Ogrodów, gdzie w dole płyną strumyki, i do mieszkań przyjemnych w Ogrodach Eden. To jest osiągnięcie ogromne!”. Tekst koraniczny w niniejszym artykule cytowany jest według: *Koran*. Tł. J. Bielawski. Warszawa: PIW 1986. Tłumaczenie to jest także dostępne pod adresem: <http://koran.apologetyka.com/czytaj> [dostęp: 16.08.2010].

⁵ Por. D a n e c k i. *Podstawowe wiadomości o islamie* s. 247; *Jihad*. <http://en.wikipedia.org/wiki/Jihad> [dostęp: 16.08.2010]; *The True Meaning of Jihad*.

⁶ Daniel Pipes (ur. w 1949 r.) jest amerykańskim pisarzem, który skupia się na krytyce islamu i islamizmu. Jest założycielem Middle East Forum oraz Campus Watch, które skupiają się na problemach Bliskiego Wschodu.

Dżihad jest najprawdziwszą i najczystsza formą, do której aspirują wszyscy muzułmanie, jest postanowieniem czynienia dobra, czynienia sprawiedliwości – nawet wbrew własnym interesom. Jest to indywidualna walka o osobiste moralne postępowanie [człowieka]. Szczególnie dziś jest to walka prowadzona na wielu płaszczyznach: samo-oczyszczenia i świadomości, służby publicznej i sprawiedliwości społecznej. W skali światowej jest to walka obejmująca ludzi każdego wieku, koloru skóry i wyznania, walka o kontrolę nad Wielkimi Decyzjami: nie tylko o to, kto ma sprawować władzę nad danym skrawkiem ziemi, ale o rzeczy ważniejsze – kto ma otrzymać lekarstwo, kto ma jeść⁷.

Autor zastanawia się jednak, czy taka interpretacja dżihadu jest rzeczywiście słuszna, ponieważ – jak sam stwierdza – „większości muzułmanów we współczesnym świecie te ruchy odchodzenia od starego sensu dżihadu są raczej obce... Mówiąc krótko: dżihad w swej pierwotnej formie pozostaje nadal potężną siłą w świecie muzułmańskim i to w dużej mierze wyjaśnia niezwykłe wpływy takich postaci jak Osama bin Laden, w bliskim okresie po wydarzeniach z 11 września 2001 roku”⁸. Takie przesunięcie akcentu z mniejszego dżihadu na większy może być spowodowane racjami kulturowymi lub politycznymi, a w rzeczywistości ukrywa dawny dżihad, świadomie prowadzony przez uczonych i islamistów⁹, którzy „dążą do zakamuflowania groźnych koncepcji, przedstawiając je w sposób możliwy do przyjęcia w uniwersyteckiej dyskusji. Ich koledzy, nie-muzułmanie, którzy uczestniczą w tej fałszywej grze, mogą być postrzegani jako ludzie, którzy przyjęli na siebie rolę *dhimmi*. Ten islamski termin oznacza bowiem chrześcijanina albo żyda, który żyje pod panowaniem muzułmanów i jest tolerowany dopóty, dopóki klęka przed nimi i uznaje wyższość islamu”¹⁰.

Nie musimy się zgadzać z tą opinią, ale pośrednio zwraca nam ona uwagę na pewną spójność i gradację, jakie istnieją w koncepcji dżihadu. Święta Księga rozróżnia różne stopnie walki „na drodze Boga”, ale jest też prawdą, że wywyższa tych, którzy ofiarują na niej swoje życie:

⁷ D. Pipes. *Dżihad i profesorowie*. <http://pl.danielpipes.org/1280/dzihad-i-profesorowie>. Listopad 2002 [dostęp: 16.08.2010]. Warto zauważyć, że takie prezentacje dżihadu nasiliły się szczególnie po wydarzeniach 11 września 2001 w Nowym Jorku.

⁸ Tamże.

⁹ Dżihad, o którym mówi Daniel Pipes, możemy zaliczyć do typu określanego jako *dżihad bil-qalam/ilm* (piórem/wiedza), będącego formą dżihadu *bil-lisan*. Dżihad *bil-qalam* obejmuje w szczególności teksty pisane i badania naukowe. Por. *The True Meaning of Jihad*. http://www.justislam.co.uk/product.php?products_id=2 [dostęp: 16.08.2010].

¹⁰ Pipes. *Dżihad i profesorowie*.

Ci spośród wiernych, którzy siedzą spokojnie – oprócz tych, którzy doznali szkody – i ci, którzy z zapalem walczą na drodze Boga swoimi dobrami i swoim życiem – nie są wcale równi. Wywyższył Bóg gorliwie walczących swoimi dobrami i swoim życiem nad tych, którzy siedzą spokojnie, o jeden stopień. Wszystkim Bóg obiecał rzeczy piękne. Lecz Bóg wyróżnił walczących gorliwie ponad tych, którzy siedzą spokojnie, nagrodą ogromną – [96] zbliżając ich o wiele stopni do Siebie przez przebaczenie i miłosierdzie. Bóg jest przebaczący, litościwy! (K 4:95-96)

Jak zauważa Mark Gould¹¹, większy dżihad zakłada walkę z własnymi pragnieniami¹², a jednym z nich jest chęć do życia. Ta duchowa walka może być w rzeczywistości postrzegana jako przygotowanie się na poświęcenie swego życia w celu prowadzenia mniejszego dżihadu, z którym w istocie wiąże się wielka nagroda i szczególne wyróżnienie. W związku z tym duchowym przygotowaniem warto wspomnieć o dokumencie, który znaleziono w bagażu jednego z porywaczy samolotów z 11 września, Mohammeda Atta. Tekst ten poucza, w jaki sposób osoba, która złożyła ślub, by umrzeć, powinna zwyciężyć siebie i to ziemskie życie. A taka śmierć jest najlepszym przygotowaniem się na spotkanie z Bogiem w raju¹³.

¹¹ M. G o u l d. *Understanding Jihad*. „Policy Review” No. 129 Feb. 2005. <http://www.hoover.org/publications/policy-review/article/6964> [dostęp: 16.08.2010].

¹² W mistycznej tradycji islamu taką walkę, typową dla większego dżihadu, prowadzą zwłaszcza sufi.

¹³ Z o b. M o h a m m e d A t t a. *Last words of a terrorist*. <http://www.guardian.co.uk/world/2001/sep/30/terrorism.september113> oraz http://www.werismyki.com/artcls/atta_will.html [dostęp: 16.08.2010]: „4) Wspomnij na swoją duszę, by służyć i być posłusznym [wszystkim boskim nakazom] i pamiętaj, że będziesz musiał stawić czoła krytycznym sytuacjom, które mogą uniemożliwiać posłuszeństwo na 100 procent; poskrom więc swoją duszę, oczyść ją, przekonaj, wytłumacz jej i zachęcaj. Bóg powiedział: «I słuchajcie Boga i Jego Pośłańca! Nie sprzeczcacie się między sobą, bo osłabiecie... Bądźcie cierpliwi! Zaprawdę, Bóg jest z cierpliwymi!» (K 8:46) [...] 7) Oczyść swoją duszę z wszelkich nieczystości. Zapomnij całkowicie o tym, co nazywa się «tym światem» [lub «tym życiem»]. Czas na zabawę skończył się, a nadszedł dla nas poważny czas. Ile czasu straciliśmy w naszym życiu? Czy nie powinniśmy wykorzystać te ostatnie godziny, by ofiarować dobre uczynki i posłuszeństwo? 8) Powinieneś czuć całkowity spokój, ponieważ czas między tobą a twoimi zaślubinami [w niebie] jest bardzo krótki. Następnie rozpocznie się szczęśliwe życie, gdzie Bóg będzie zadowolony z ciebie, i gdzie będzie wieczne szczęście «z prorokami i sprawiedliwymi, z męczennikami i świętymi. Jakże oni są piękni jako towarzysze!» (K 4:69). Proś Boga o Jego miłosierdzie i bądź dobrej myśli, ponieważ [Prorok], pokój z nim, był dobrej myśli we wszystkich swoich sprawach” (tłum. własne). Na ten temat, zob. też artykuł: H.G. K i p p e n b e r g. „Consider that it is a raid on the path of god”: the spiritual manual of the attackers of 9/11. <http://www2.uni-erfurt.de/maxwe/personen/kippenberg/texte/kippenberg.pdf> [dostęp: 16.08.2010].

Te rozważania zachęcają do sformułowania wniosku, że nie trzeba zbyt-
nio przeciwstawiać różnych typów dżihadu, ale należy go pojmować jako
jedną ideę, mającą wiele aspektów. Wypada jednak wyraźnie zaznaczyć, że
nie wszyscy kładą akcent na ten militarny wymiar „walki”. Muhammad
Sayyid Tantawy (1928-2010), Wielki Mufti i Imam Meczetu al-Azhar, oraz
Wielki Szeik Uniwersytetu al-Azhar w Kairze, mówiąc o ataku 11 września
2001 r., podkreślił, że nie można mówić o odwadze, gdy zabija się nie-
winnych ludzi, mężczyzn, kobiety i dzieci¹⁴, a zatem dżihad przeciwko
Zachodowi, do jakiego wzywa Osama bin Laden, nie jest zobowiązujący, bo
żadna religia nie może tego zaakceptować¹⁵.

Trudno jednak nie przyznać, że dla tych, którzy są zwolennikami ostrej
walki, motywy religijne odgrywają dużą rolę w kształtowaniu ich przekonań
i wynikających z nich działań i że dzięki nim są gotowi na samobójczą
śmierć. W ich oczach staje się ona zaszczytnym męczeństwem, z którego
należy być dumnym, bo dokonało się czynu godnego chwały w obronie wiary
i własnego narodu. Oni też wierzą, że taka śmierć jest dobrym handlem, ja-
kiego się dokonało z Bogiem, dlatego że dzięki tej transakcji osiąga się
przebaczenie grzechów, zwycięstwo, spełnienie głębokich pragnień, a przede
wszystkich uzyskuje się dostęp do raju:

O wy, którzy wierzycie! Czyż mogę ukazać wam handel, który by was wybawił od
kary bolesnej? [11] Będziecie wierzyć w Boga i Jego Posłańca! Będziecie walczyć
na drodze Boga waszym majątkiem i waszymi duszami! To będzie lepsze dla was
– o, gdybyście tylko mogli to wiedzieć! [12] Wtedy On przebaczy wam wasze
grzechy i wprowadzi was do Ogrodów, gdzie w dole płyną strumyki, i do miesza-
kań przyjemnych w Ogrodach Edenu. To jest osiągnięcie ogromne! [13] I da wam
inne rzeczy, które wy kochacie, pomoc od Boga i bliskie zwycięstwo. Zwiastuj
radosną nowinę wiernym! (K 61:10-13)

¹⁴ „It’s not courage in any way to kill an innocent person, or to kill thousands of people, including men and women and children” – „Nie jest wcale odwagą zabijanie niewinnego człowieka, albo tysiące ludzi, w tym mężczyzn, kobiety i dzieci” (*Islamic world deplors US losses*. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/1544955.stm> [dostęp: 16.08.2010]).

¹⁵ „Osama bin Laden’s call for a Jihad against the west was ‘invalid and not binding on Muslims’, adding ‘Killing innocent civilians is a horrific, hideous act that no religion can approve’” – „Wezwanie Osamy bin Ladena do dżihadu przeciwko Zachodowi było «nieważne i niezobowiązujące dla muzułmanów», bo «zabijanie niewinnych cywilów jest przerażającym, ohydny aktem, którego żadna religia nie może zaakceptować»” (*Muhammad Sayyid Tantawy*. http://en.wikipedia.org/wiki/Muhammad_Sayyid_Tantawy#Reaction_to_9.2F11_attacks [dostęp: 16.08.2010]).

Taka śmierć nie oznacza bowiem unicestwienia, ale życie i radość z otrzymanej łaski Boga:

I nie uważaj tych, którzy zostali zabici na drodze Boga, za umarłych. Przeciwnie, oni są żyjący! Oni u swojego Pana otrzymują zaopatrzenie, [170] radując się tym, co dał im Bóg ze Swojej łaski. I oni radują się na myśl o tych, którzy się jeszcze z nimi nie połączyli i pozostali w tyle, ponieważ oni nie doznają żadnego strachu i nie będą zasmuceni. (K 3:169)

HISTORYCZNE PODSTAWY DŽIHADU

Mówiąc o wartości, jaką islam nadał śmierci na „drodze Boga”, warto wspomnieć pewną cechę przedmuzułmańskiej epoki *dżahilijja*, o której mówi Marek M. Dziekan w swoim dziele na temat kultury Arabów¹⁶. Autor opisuje w nim etos rycerski beduinów, nazywany *ird* lub *muruwwa*, odpowiadający naszemu *virtus*. Został on ukształtowany przez ich militarny i koczowniczy styl życia na pustyni. Jedną z cech charakterystycznych tego etosu było pragnienie śmierci w walce, a jej unikanie było znakiem tchórzostwa. Taka śmierć była dużo wyżej ceniona niż naturalna śmierć w starości¹⁷. Ta idea zaszczytnej śmierci przeszła również do nowej religii, z tą różnicą, że nabrała ona w niej głębokiego podłoża religijnego.

Ponadto, jak zauważa Janusz Danecki¹⁸, by zrozumieć historyczne podłoże dżihadu, musimy wrócić do innej cechy charakteryzującej okres przedmuzułmański. Koncepcja dżihadu wywodzi się z beduińskiej tradycji *gazw*, oznaczającego wszelkie trudy, w tym również walkę zbrojną, podjętą w celu przetrwania lub ekspansji. Aby uniknąć takiego zagrożenia ze strony nieprzyjaciół, plemiona tworzyły różne koalicje. Dokonał tego również Prorok Muhammad, ale jego nowa koncepcja ummy połączyła zawierane dotąd przymierza polityczne z wiarą w jedyne Boga. Oznaczało to, że porzucenie takiej wspólnoty było zarazem występkiem nie tylko społecznym – przeciwko plemieniu, ale także religijnym – przeciwko Bogu.

Nie należy też zapominać, że podbudową był jeszcze uniwersalizm religijny. Islam bowiem, tak jak wcześniej chrześcijaństwo, był uważany za jedyną prawdziwą religię Boga, skierowaną do całej ludzkości:

¹⁶ M.M. Dziekan. *Dzieje kultury arabskiej*. Warszawa: PWN 2008.

¹⁷ Zob. tamże s. 84-86.

¹⁸ Danecki. *Podstawowe wiadomości o islamie* s. 33 i 243.

Religią prawdziwą w oczach Boga jest islam! Ci, którym została dana Księga, przez zawiść poróżnili się między sobą, dopiero wtedy, gdy przyszła do nich wiedza. A kto nie wierzy w znaki Boga... zaprawdę, Bóg jest szybki w rozrachunku! (K 3:19)

Nie jest więc obojętne, jaką religię się wyznaje:

Oni mówią: „Bądźcie wyznawcami judaizmu lub chrześcijanami, a znajdziecie się na drodze prostej”. Powiedz: „Wcale nie! Idźcie za religią Abrahama prawdziwie wierzącego – hanifa¹⁹. On przecież nie był z liczby bałwochwalców!” [136] Powiedzcie: „My wierzymy w Boga i w to, co nam zostało zesłane, i w to, co zostało zesłane Abrahamowi, Ismailowi i Izaakowi, Jakubowi i pokoleniom; w to, co zostało dane Mojżeszowi i Jezusowi, i w to, co zostało dane prorokom od ich Pana. My nie robimy żadnej różnicy między nimi i poddajemy się Jemu całkowicie (muslimun)”. (K 2:135-136)

Taka idea dała wielką moc ummie czy to w walce defensywnej, podjętej w celu obrony własnych terenów przed nieprzyjacielem, czy też ofensywnej, w celu rozszerzania islamu. Dzięki niej wspólnota muzułmańska stała się wielką cywilizacją, obejmującą wiele narodów przez długie wieki historii ludzkości. Nowa ideologia jednak wprowadziła również wyraźny podział na tych, którzy należeli do ummy, i tych, którzy pozostawali poza tą wspólnotą. W tym kontekście dżihad nabrał nowego znaczenia i miał na celu rozszerzanie i utrzymanie terytorium islamu, zwanego *dar al-islam*, kosztem pozostałych terenów, zwanych *dar al-harb* (dom wojny)²⁰.

Jako współczesny przykład tego podziału na dwa obozy możemy podać konflikt palestyńsko-izraelski. Nasilił się on wraz z powstaniem państwa Izrael w 1948 r., a wojna sześciodniowa w 1967 r. i wojna Yom Kippur w 1973 r. miały tu szczególne znaczenie polityczne, ekonomiczne, ale również ideologiczne. Klęska Arabów w wojnie sześciodniowej do dzisiaj jest uważana za tragiczny moment w dziejach kultury arabskiej²¹. Marek

¹⁹ *Hanif* oznacza wyznawców wiary w jedyne Boga w okresie przedmuzułmańskim.

²⁰ Zob. D a n e c k i. *Podstawowe wiadomości o islamie* s. 247.

²¹ Konflikt arabsko-izraelski osłabił nacjonalizm arabski i panarabizm (zob. *Pan-Arabism*. <http://en.wikipedia.org/wiki/Pan-Arabism> [dostęp: 17.08.2010]) oraz wpłynął na rozwój islamizmu (zob. *Islamizm*. <http://en.wikipedia.org/wiki/Islamism> [dostęp: 17.08.2010]: „In addition, some Islamists have concentrated their activity against Israel, and nearly all Islamists view Israel with hostility. Osama bin Laden, at least, believes that this is of necessity due to the historical conflict between Muslims and Jews, and believes that there is a Jewish/American alliance against Islam” – „Ponadto niektórzy islamiści skupili się w swym działaniu zwłaszcza przeciw Izraelowi, a prawie wszyscy islamiści patrzą na Izraela z wrogością. Przynajmniej Osama bin Laden uważa,

M. Dziekan mówi o roku 1967 jako traumie, „z której arabscy intelektualiści nie otrząsnęli się po dziś dzień – co więcej, nowe pokolenia przejmują tę traumę niejako «dziedzicznie». Ten rok niczym mantra pojawia się w każdej poważniejszej analizie współczesnej kondycji arabskiego intelektualisty”²². Sam konflikt stał się też dla niektórych częścią większego konfliktu cywilizacji między Zachodem a światem arabskim i muzułmańskim²³.

Specyficznym przykładem tego konfliktu jest Islamski Ruch Oporu (*Hamas*), który od 2007 r. utrzymuje kontrolę w Gazie. Jego *Statut* z 18 sierpnia 1988 r., który opiera się w wielu punktach na islamie jako religii, nawołuje też do utworzenia państwa islamskiego i odwołuje się do wspomnianego politycznego konfliktu z Izraelem. Wyrażają to już pierwsze słowa tego dokumentu:

W imię Allaha miłosiernego i litościwego.

„Jesteście najlepszą społecznością, jaka została stworzona dla ludzkości: Wy nakazujecie, co sprawiedliwe, i zakazujecie tego, co niesprawiedliwe, wy wierzyacie w Allaha. A gdyby ci, którzy otrzymali księgi, też wierzyli, z pewnością byłoby to dla nich lepsze. Są wśród nich wierzący, ale większość z nich to zło-czyńcy. Nie skrzywdzą was, poza nieznacznymi krzywdami, a gdy będą przeciwko wam walczyli, odwrócą się do was tyłem i będą uciekać, a nikt im nie pomoże. Są karani podłością, gdziekolwiek są; chyba że uzyskają bezpieczeństwo przez wejście w pakt z Allahem oraz pakt z ludźmi; ściągają na siebie gniew Allaha i są karani biedą. Cierpią te męki, ponieważ nie uwierzyli w znaki od Allaha i niesprawiedliwie zabili proroków; Zrobili to, bo są buntowniczymi złoczyńcami.” (Al-Imran – wersy 109-111, 3:109-111).

że z konieczności wynika to z historycznego konfliktu istniejącego między muzułmanami a żydami, oraz sądzi, że istnieje żydowsko-amerykański sojusz przeciwko islamowi”.

²² Dziekan. *Dzieje kultury arabskiej* s. 309.

²³ Zob. Danecki. *Podstawowe wiadomości o islamie* s. 454. Zob. też Abdel Mahdi Abdallah. *Causes of Anti-Americanism in the Arab World: A Socio-Political Perspective*. „MERIA Journal” 7: December 2003 No. 4. <http://meria.idc.ac.il/journal/2003/issue4/jv7n4a6.html> [dostęp: 17.08.2010]; *Muslim history*. http://en.wikipedia.org/wiki/Muslim_history#Arab-Israeli_conflict [dostęp: 17.08.2010]: „While some consider the Arab-Israeli conflict a part of (or a precursor to) a wider clash of civilizations between the Western World and the Arab or Muslim world, others oppose this view. Animosity emanating from this conflict has caused numerous attacks on supporters (or perceived supporters) of each side by supporters of the other side in many countries around the world” – „Niektórzy uważają konflikt arabsko-izraelski jako część (lub zwiastun) szerszego zderzenia cywilizacji między światem zachodnim a arabskim lub muzułmańskim, inni zaś sprzeciwiają się tej opinii. Niechęć wypływająca z tego konfliktu spowodowała liczne ataki na zwolenników (lub rzekomych zwolenników) każdej z obu stron przez ich przeciwników w wielu krajach na całym świecie”.

„Izrael trwa, i będzie trwał tak długo, póki Islam nie zetrze go w proch, jak czynił to z innymi wcześniej” (Męczennik, Imam Hassan al-Banna, błogosławionej pamięci).

„Świat islamski stoi w płomieniach. Każdy z nas powinien przynieść trochę wody, nie ważne jak mało, by zgasić ile tylko może, bez czekania na innych” (Szejk Amjad al-Zahawi, błogosławionej pamięci).

Artykuł ósmy: Allah jest celem, a prorok ideałem, a Koran zbiorem zasad. Dżihad jest jego ścieżką, a śmierć dla Allaha jest jednym z jego najszlachetniejszych życzeń²⁴.

Tak więc konflikt zbrojny na Bliskim Wschodzie, a także późniejsze wydarzenia doprowadziły do nowej fazy stosunków między światem muzułmańskim a światem zachodnim. Marek M. Dziekan określa to jako kopanie coraz głębszego rowu między cywilizacjami²⁵.

ZDERZENIE CYWILIZACJI

Temat ten wprowadza nas do szeroko dyskutowanej dzisiaj teorii zderzenia cywilizacji (*the clash of civilizations*), zaproponowanej w 1992 r. przez amerykańskiego politologa Samuela P. Huntingtona (1927-2008)²⁶ i szerzej rozwiniętej w następnych latach²⁷. Według tej teorii po zakończeniu zimnej wojny przyczyny przyszłych światowych konfliktów nie będą miały charakteru ideologicznego bądź ekonomicznego, ale kulturowy i religijny. Wynikną one z różnic istniejących między narodami lub grupami społecznymi. Chcąc przedstawić swą teorię, autor dzieli świat na różne cywilizacje. Kryterium podziału stanowią religia, położenie geograficzne i języki. Huntington wyróżnia cywilizacje zachodnią, amerykańską łacińską, prawosławną, wschodnią (buddyjską, chińską, hinduską, japońską), muzułmańską, afrykańską subsaharyjską oraz samodzielne kultury związane z Etiopią, Haiti

²⁴ Tekst polski *Statutu* zob. na stronie: http://www.europa21.pl/wiadomosc/347-Hamas_-_partia_Jihadu_Statut_Hamasu_po_polsku [dostęp: 17.08.2010]. Zob. także K. Pruski. *Dżihad*. <http://rethoricum.pl/node/33> [dostęp: 17.08.2010]. Tekst angielski znajduje na: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hamas.asp [dostęp: 17 sierpień 2010].

²⁵ Zob. Dziekan. *Dzieje kultury arabskiej* s. 310.

²⁶ Zob. S.P. Huntington. *The Clash of Civilizations*. <http://www.aei.org/issue/29196> [dostęp: 17.08.2010]; jego tekst jest dostępny na: <http://history.club.fatih.edu.tr/103%20Huntington%20Clash%20of%20Civilizations%20full%20text.htm> [dostęp: 17.08.2010].

²⁷ S.P. Huntington. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon and Schuster 1996.

i Izraelem. Konflikt między cywilizacjami będzie miał swe źródło w sprzeciwie innych cywilizacji wobec przekonania Zachodu o jego uniwersalnych wartościach i demokratycznych politycznych systemach.

Szczególnym przypadkiem tego konfliktu są stosunki panujące między islamem a Zachodem, a jego konkretnym wyrazem są wzrost populacji, niestabilność, ruchy fundamentalistyczne i islamskie odrodzenie, zapoczątkowane rewolucją irańską w 1979 r. Z historycznego punktu widzenia ten konflikt ma swe źródło w rekonkwiescie Półwyspu Iberyjskiego, w wojnach z imperium osmańskim i w europejskim kolonializmie XIX i XX wieku. Obok przyczyn politycznych istnieją też racje religijne wspomnianego konfliktu. Polegają one na tym, że i chrześcijaństwo, i islam mają tendencje misyjne. I chrześcijanie, i muzułmanie są przekonani o uniwersalności i wyjątkowości swoich religii, a przy tym mają świadomość ich charakteru teologicznego, tzn. że proponują wartości i wierzenia, które stanowią cel ludzkiej egzystencji²⁸.

Teoria zderzenia cywilizacji spotkała się ze sprzeciwem ze strony wielu myślicieli. Podkreślano, że należałoby mówić raczej o konflikcie między tradycyjną religią a nowoczesnym stylem życia, opartym na konsumpcjonizmie i świecie rozrywki²⁹. Dzięki polemice jednak, jaką wywołała, stała się bardzo popularna na całym świecie. Janusz Danecki ocenia ją jako niebezpieczną dlatego, że

w jakimś sensie teoria Huntingtona jest samospełniającą się wróżbą w znacznym stopniu hamującą procesy porozumienia się z fundamentalistycznym i ekstremistycznym islamem. To wrogie nastawienie do islamu z kolei stało się przyzwoleniem dla różnego rodzaju sensacyjnych filmów o zabarwieniu rasistowskim, w których muzułmanów przedstawia się jako krwiożerczych prymitywnych bandytów. Wśród ludzi Zachodu rodzi to strach, a wśród muzułmanów bunt i niechęć do kultury Zachodu³⁰.

DŹIHAD NA ZIEMIACH POLSKICH

Popularne dzisiaj w świecie tematy, takie jak dźihad, terroryzm, konflikt palestyńsko-izraelski, zderzenie cywilizacji, podkreślają przede wszystkim różnice i konflikty, jakie rodzą się w spotkaniu różnych cywilizacji i nie-

²⁸ Teoria zderzenia cywilizacji i jej krytyka są omówione np. w *The Clash of Civilizations*. http://en.wikipedia.org/wiki/Clash_of_civilizations [dostęp: 17.08.2010].

²⁹ Zob. http://en.wikipedia.org/wiki/Clash_of_civilizations#Criticism [dostęp: 17.08.2010].

³⁰ Danecki. *Podstawowe wiadomości o islamie* s. 508.

możliwość dojścia do wzajemnego porozumienia i dialogu. W związku z tym rodzi się pytanie, w jaki sposób ten konflikt dotyka ziemie polskie. Historia, a z pewnością także położenie geograficzne sprawiły, że Polska nigdy nie znalazła się pod bezpośrednim wpływem islamu. Również i wydarzenia, które poruszyły w ostatnich latach cały świat, są nam na ogół znane jedynie z mediów, a rzadziej z bezpośredniego doświadczenia. Należy więc zapytać, czy również można mówić o dżihadzie lub zderzeniu cywilizacji muzułmańskiej i chrześcijańskiej na ziemiach polskich. Przeglądając już same tytuły publikacji na temat islamu, jakie ukazały się w ostatnich latach w języku polskim, można stwierdzić, że raczej podkreślają one aspekt dialogu międzyreligijnego³¹.

Najwcześniejszy opis kraju Mieszka I pochodzi od jednego z żydowskich kupców i podróżników żyjących w X wieku na dworze kalifa z Andaluzji, Ibrahima ibn Jakuba. Jego podróże przypadły na lata 961-962. Opis został przekazany przez późniejszego andaluzyjskiego geografę arabskiego Al-Bakriego (1014–1094). Przekaz Al-Bakriego świadczy o tym, że muzułmańscy kupcy i podróżnicy odwiedzili dość wcześnie nasze ziemie. Na istnienie handlu z muzułmanami na naszych terenach we wczesnym średniowieczu wskazują też odnalezione przez archeologię monety muzułmańskie. Pomimo tych kontaktów nie można jednak mówić o dużych wpływach kultury arabskiej na terenach polskich przed XIV wiekiem. Również najazdy muzułmańskich Mongołów w XIII wieku miały charakter raczej czysto militarny³².

Obecność islamu w Polsce jest związana dopiero z przybyciem Tatarów³³, którzy jako nomadzi weszli w skład armii Czyngischana w XIII wieku, tworząc połączenie elementów tureckich i mongolskich, a po rozpadzie

³¹ Są to np. E. S a k o w i c z. *Dialog Kościoła z islamem według dokumentów soborowych i posoborowych (1963-1999)*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW 2000; B. L. S h e r w i n, H. K a s i m o w. *Jan Paweł II i dialog międzyreligijny*. Przeł. A. Nowak. Kraków: Wydawnictwo WAM 2001; E. S a k o w i c z. *Czy islam jest religią terrorystów?* Kraków: Homo Dei 2002; R. A r m o u r. *Islam, Chrześcijaństwo i Zachód*. Przeł. I. Nowicka. Kraków: Wydawnictwo WAM 2004; *Czy należy bać się islamu?* „Teofil. Pismo Kolegium Filozoficzno-Teologicznego Dominikanów” 2006 nr 2 (24); E. S a k o w i c z. *Rozmowy o islamie i dialogu*. Lublin: Polihymnia 2007; H. G o d d a r d. *Historia stosunków chrześcijańsko-muzułmańskich*. Przeł. S. Zalewski. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax 2009.

³² Zob. *Islam in Poland*. http://en.wikipedia.org/wiki/Islam_in_Poland [dostęp: 18.08.2010].

³³ Na temat Tatarów zob. m.in. P. B o r a w s k i, A. D u b i Ń s k i. *Tatarzy polscy. Dzieje, obrzędy, legendy, tradycje*. Warszawa: Iskry 1986; P. B o r a w s k i. *Tatarzy w dawnej Rzeczypospolitej*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza 1986; J. T y s z k i e w i c z. *Tatarzy na Litwie i w Polsce. Studia z dziejów XIII-XVIII w.* Warszawa: PWN 1989; S. C h a z b e j o w i c z. *Tatarzy krymscy. Walka o naród i wolną ojczyznę*. Poznań–Warszawa: Oficyna Wydawnicza Likon 2001; L. P o d h o r o d e c k i. *Tatarzy*. Warszawa: Bellona 2010.

imperium należeli do Złotej Ordy. Po porażce Tochtamysza, chana Złotej Ordy, w walce z Tamerlanem w 1397 r. niektóre klany szukały schronienia w Wielkim Księstwie Litewskim. Tu zaczęli się osiedlać, począwszy od XIV wieku – otrzymali ziemię i szlachectwo w zamian za służbę wojskową, z czasem zostali nazwani Lipkami. Ich osadnictwo dokonywało się szczególnie za czasów Wielkiego Księcia Witolda (1350-1430) i jego brata, króla Władysława Jagiełły (1362-1434). Podstawowym zadaniem muzułmańskich Tatarów w Polsce i na Litwie była ochrona granic z państwem Zakonu Krzyżackiego. Dlatego też ich osady powstawały blisko granicy, co miało ułatwić szybką akcję w razie niebezpieczeństwa. Umożliwiały ją także chorągwie lekkiej jazdy, oparte na dawnych doświadczeniach plemion ze Złotej Ordy³⁴. Oto jak Selim Mirza-Juszeński Chazbijewicz opisuje początki osadnictwa swoich przodków na ziemiach polsko-litewskich:

Wielką rolę przypisywali Tatarzy w swoich legendach księciu Witoldowi. Nazywali go Wattad, w języku arabskim słowo to oznacza obronę islamu i praw muzułmanów na ziemiach niemuzułmańskich. Starsza forma tego imienia, Widowd lub Witowt, używana jeszcze przez historyków i heraldyków w dziewiętnastym stuleciu, siłą zbliżeń fonetycznych, kojarzyła się Tatarom ze słowem Wattad, które traktowali jako synonim imienia własnego – Witowt.

Wielki książę Witold połączył „przyjemne z pożytecznym” – utworzył z osiedli tatarskich pas obronny, wzdłuż granicy żmudzkiej i w okolicach warownych zamków na Litwie – obok Troków, Wilna, Kowna, Lidy, Krewa, Nowogródka, Grodna. Osadnictwo tatarskie miało wyraźne znamię obronne oraz strategiczne, jako ochrona nadgraniczna przeciwko Zakonowi Krzyżackiemu i Zakonowi Kawalerów Mieczowych. Tatarzy litewscy uważali Witolda za swego chana i obronę, i do końca lat trzydziestych naszego stulecia wymieniali jego imię w swoich modlitwach³⁵.

Począwszy od bitwy pod Grunwaldem (1410 r.), chorągwie lekkiej jazdy tatarskiej uczestniczyły w wielu walkach toczonych z Krzyżakami. Utrzymywali swoją muzułmańską religię, ale ich los był odtąd związany zasadniczo z chrześcijańskim państwem polsko-litewskim. Ich osadnictwo miało charakter wojskowy, ale z czasem prowadzili też bardziej osadniczy tryb życia:

³⁴ Zob. *Historia Służby Muzułmanów Tatarów w Wojsku Polskim*. <http://www.mzr.pl/pl/info.php?id=13> [dostęp: 19.08.2010].

³⁵ Selim Mirza-Juszeński Chazbijewicz. *Szlachta tatarska w Rzeczypospolitej*. „*Verbum Nobile*” 1993 nr 2; artykuł jest dostępny online: <http://www.szlachta.org.pl/pl/verbum-nobile/szlachta-tatarska-w-rzeczypospolitej.html> [dostęp: 19.08.2010].

Część ludności tatarskiej na Litwie mieszkała w miastach, trudniąc się rzemiosłem, głównie garbarstwem, furmaństwem (tzn. przewozem ludzi i towarów za pomocą końskich zaprzęgów), hodowlą koni, ogrodnictwem. Zawody te Tatarzy przynieśli ze sobą ze stepu i znad Morza Czarnego – miejsc, w których dawniej żyli. Niektórzy pracowali w służbie przy królu i w poselstwach na Krym i do Turcji, jako tłumacze, pisarze i gońcy³⁶.

Znamienny jest fakt, że Tatarzy pomagali Polakom też w walce przeciwko muzułmanom z Chanatu Krymskiego. W czasie najazdu w 1508 r. mieli im powiedzieć: „Ani Bóg, ani Prorok nie każą wam rabować, a nam być niewdzięcznymi, my was mamy za rabusiów, a naszą szablą was pokonując, zabijamy hultajów, a nie braci naszych”³⁷. Co więcej, korespondencja między Chanatem Krymskim i Polską od XVI wieku mówi o Rzeczypospolitej jako kraju lipkowskim i polskim:

Ojciec nasz Mengli Geraj, Hadzi Geraj i dawni chanowie utrzymywali przyjazne stosunki z królem polskim Władysławem oraz z wielkim bejem lipkowskim [=wielki książę litewski Witold] Dawudem, a także z królem polskim Kazimierzem oraz z wielkim bejem lipkowskim. Żądamy od krajów lipkowskiego i polskiego 15.000 florenów polskich. Kraj lipkowski i polski obydwaj znaczą dla nas to samo, a ich wrogowie są i naszymi wrogami³⁸.

W XVII wieku okres kontreformacji w Kościele katolickim zmienił też położenie wyznawców islamu na Litwie, zwłaszcza za czasów dynastii Wazów. Nie mogli zawierać związków małżeńskich z chrześcijanami, utrudniano im budowę meczetów, napadano na ich posiadłości. Państwo zalegało też z wypłatą żołdu dla chorągwi tatarskich. Wysiłki Jana II Kazimierza Wazy, by zaradzić trudnej sytuacji, nie pomogły, i doszło do buntu Lipków w 1672 r., kiedy to kilka chorągwi tatarskich przeszło na stronę turecką. Wtedy to Jan III Sobieski wraz z Sejmem przywrócił Tatarom dawne prawa, a jako rekompensatę za żołd Tatarzy otrzymali nowe ziemie w granicach Rzeczypospolitej³⁹. Dzięki tym staraniom wielu Tatarów powróciło do służby w Rzeczy-

³⁶ *Historia Islamu w Polsce*. <http://www.mzr.pl/pl/info.php?id=5> [dostęp: 19.08.2010].

³⁷ *Historia Służby Muzułmanów Tatarów w Wojsku Polskim*. <http://www.mzr.pl/pl/info.php?id=13> [dostęp: 19.08.2010].

³⁸ Tekst jest cytowany za Selim Mirza-Juszeński Chazbijewicz. *Szlachta tatarska w Rzeczypospolitej*. Jest to tekst chana Mechmed Geraja I do Zygmunta I, datowany na 22 października 1520 r.

³⁹ Chodzi tu m.in. o Bohoniki i Kruszyniany w województwie podlaskim, które do dzisiaj są znane jako rdzenne centra kultury tatarskiej.

pospolitej i uczestniczyli już w bitwie z imperium osmańskim pod Choci-
miem (1673 r.) i pod Wiedniem (1683 r.). Należy tu zaznaczyć, że ta druga
bitwa zatrzymała rozszerzanie się islamu w Europie i była początkiem upadku
Imperium Osmańskiego. Bunt Lipków był jednym z nielicznych w historii
przypadków opozycji Tatarów wobec Rzeczypospolitej Obojga Narodów⁴⁰.
Od tego czasu Tatarzy brali udział w wielu walkach oraz powstaniach prze-
ciwko Rosji po utracie przez Polskę niepodległości⁴¹, a także po jej uzyskaniu
w pierwszej połowie XX wieku⁴². W czasie II wojny światowej Tatarzy byli
wysiedlani na Syberię i do obozów koncentracyjnych, a inteligencja była
systematycznie eliminowana w ramach akcji nazistowskiej (*AB Aktion*)⁴³.

Jak pokazują fakty, w XIX i XX wieku Tatarzy uczestniczyli dość aktyw-
nie w walce o niepodległość Polski i słusznie można już ich nazwać Tata-
rami polskimi⁴⁴, a cytując Muzułmański Związek Religijny w RP, można
stwierdzić, że

Muzułmanie polscy, cywile i żołnierze, na dobre i na złe związani byli z lud-
nością polską i ponosili wszystkie trudy związane z II wojną światową, tak jak
ich przodkowie w niemal wszystkich wojnach jakimi targana była Rzeczpos-
polita w przeszłości⁴⁵.

SPOTKANIE DWÓCH KULTUR

Na naszych ziemiach Tatarzy od samego początku cieszyli się wieloma
królewskimi przywilejami i autonomią, mogli zachowywać swoją muzul-
mańską religię i tradycje. Budowali meczety, mieli własne muzulmańskie

⁴⁰ Zob. *Islam in Poland*. http://en.wikipedia.org/wiki/Islam_in_Poland [dostęp: 19.08.2010].

⁴¹ Carska Rosja doceniała Tatarów i chciała ich pozyskać przeciwko Polsce, dlatego wbrew
swej polityce antymuzułmańskiej dawała im znaczną swobodę i korzystała z ich usług.

⁴² Tatarzy uczestniczyli w konfederacji barskiej (1768-1772) w czasach ostatniego króla
Stanisława Augusta Poniatowskiego (1732-1798), a następnie w powstaniu kościuszkowskim
(1794 r.), kampanii napoleońskiej (1812 r.), powstaniu listopadowym (1830-1831) i styczniowym
(1863-1864). Jazda Tatarska walczyła w wojnie polsko-bolszewickiej (1919-1920) oraz w Bitwie
Warszawskiej („Cud nad Wisłą”, 12-25 sierpień 1920 r.), a I szwadron 13 Pułku Ułanów
Wileńskich stoczył ostatnie bitwy we wrześniu 1939 r. Tatarzy walczyli też wśród Polaków na
froncie zachodnim i wschodnim. Informacje z *Historia Islamu w Polsce*. <http://www.mzr.pl/pl/info.php?id=5> [dostęp: 19.08.2010].

⁴³ Zob. *Islam in Poland*. http://en.wikipedia.org/wiki/Islam_in_Poland [dostęp: 19.08.2010].

⁴⁴ Zob. Selim Mirza - Juszeński Chazbijewicz. *Szlachta tatarska*.

⁴⁵ *Historia Służby Muzułmanów Tatarów w Wojsku Polskim*. <http://www.mzr.pl/pl/info.php?id=13> [dostęp: 19.08.2010].

omentarze oraz utrzymywali kontakty z krajami muzułmańskimi. Oficjalnie byli wyznawcami islamu sunnickiego, ale przyjęli też różne chrześcijańskie zwyczaje od miejscowej ludności, przy jednoczesnym zachowaniu niektórych tradycji z mongolskiej przeszłości. Był im znany mieszany system koedukacyjny chłopców i dziewcząt, a kobiety nie nosiły zasłon na twarzach. Łączyli się małżeństwami z chrześcijanami⁴⁶. Z czasem przejęli też miejscowe języki. Oto jak charakteryzuje ich kulturę Piotr Borawski:

Osadnictwo tatarskie na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej w ciągu całego swojego istnienia było rozproszone i składało się z mniej lub bardziej silnych etnicznie enklaw. Ludność poszczególnych wsi i posiadłości tatarskich mimo znacznego rozproszenia nie była od siebie odseparowana, dlatego też mogło dojść do ukształtowania się z pokrewnych pod względem językowym ludów turecko-tatarskich jednej narodowości – Tatarów polsko-litewskich. Dialekty ich w ciągu XVI stulecia zostały zastąpione gwarą białorusko-polską. Czynnikiem integrującymi były: wspólna religia, wspólny język oraz wspólne prawa i przywileje. Tatarzy zamieszkujący ziemie dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego, mimo przyjęcia obcego języka, zachowali poczucie odrębności etnicznej. Przed asymilacją uchronił ich islam, który nadal wyznają. Dzięki islamowi w obyczajowości Tatarów polsko-litewskich zachowało się wiele zwyczajów i obrzędów bliskich innym ludom tureckim⁴⁷.

Również i w okresie międzywojennym islam rozwijał się religijnie i kulturalnie, czego wyrazem było utworzenie w 1925 r. funkcji muftiego, Muzułmańskiego Związku Religijnego oraz Związku Kulturalno-Oświatowego Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej. Mając kontakty z innymi muzułmanami na świecie, Tatarzy pomagali również Polsce w stosunkach dyplomatycznych z innymi krajami⁴⁸.

Podsumowując, należy stwierdzić, że takie bliskie współzycie dwóch kultur, muzułmańskiej i polskiej, doprowadziło do uformowania się odrębnej kultury muzułmańskiej, w której elementy ortodoksji mieszały się z religijną tolerancją i dość liberalną społecznością, przejawiającą się szczególnie w równouprawnieniu kobiet i mężczyzn⁴⁹.

⁴⁶ Por. *Historia islamu w Polsce*. <http://www.mzr.pl/pl/info.php?id=5> [dostęp: 19.08.2010].

⁴⁷ B o r a w s k i. *Tatarzy w dawnej Rzeczypospolitej* s. 7.

⁴⁸ Por. *Historia islamu w Polsce*. <http://www.mzr.pl/pl/info.php?id=5> [dostęp: 19.08.2010].

⁴⁹ Zob. *Lipka Tatars*. http://en.wikipedia.org/wiki/Lipka_Tatars [dostęp: 19.08.2010].

MUZUŁMANIE POLSCY DZISIAJ

W okresie powojennym, w związku ze zmianami granic, wielu Tatarów przeniosło się z terenów ZSRR do Polski. Osiedlali się często w miastach, na skutek czego zatracali dawne zwyczaje i zajęcia i coraz bardziej upodabniali się do Polaków⁵⁰. W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku pojawili się w Polsce inni muzułmanie, początkowo w celach edukacyjnych – studiów w polskich szkołach wyższych, zwłaszcza z Bliskiego Wschodu i Afryki, z krajów sympatyzujących z socjalizmem, a po upadku komunizmu w 1989 r. zaczęli napływać również nowi emigranci, zwłaszcza z dawnej Jugosławii, z Pakistanu, Afganistanu i Czeczenii⁵¹. Od tego czasu wspólnota muzułmańska stawała się coraz bardziej aktywna. Powstały nowe gminy i domy modlitwy w większych miastach na terenie całej Polski. Obecnie w Polsce działa pięć muzułmańskich związków wyznaniowych⁵², wśród których należy wyróżnić wcześniej założony przez Tatarów Muzułmański Związek Religijny w Rzeczypospolitej Polskiej⁵³, oraz kilka stowarzyszeń oświatowych⁵⁴. Powstały też specyficzne stowarzyszenia mające na celu zachowanie kultury Tatarów jako grupy etnicznej⁵⁵. W Polsce są organizowane również spotkania katolików i muzułmanów⁵⁶, a Kościół katolicki ustanowił

⁵⁰ Zob. *Historia Islamu w Polsce*. <http://www.mzr.pl/pl/info.php?id=5> [dostęp: 19.08.2010].

⁵¹ Zob. *Islam in Poland*. http://en.wikipedia.org/wiki/Islam_in_Poland [dostęp: 19.08.2010].

⁵² Muzułmański Związek Religijny w RP, Liga Muzułmańska w RP, Stowarzyszenie Jedności Muzułmańskiej, Stowarzyszenie Muzułmańskie Ahmadiyya oraz Zachodni Zakon Sufi w Polsce. Zob. B o r e c k i. *Status prawny muzułmanów we współczesnej Polsce*. <http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,5384> [dostęp: 20.08.2010].

⁵³ Na temat MZR w RP zob. <http://www.mzr.pl>. Jako jedyny, opiera się on na ustawie regulującej stosunki z państwem. Inne związki są tylko zarejestrowane przez MSWiA. zob. B o r e c k i. *Status prawny muzułmanów we współczesnej Polsce*. <http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,5384> [dostęp: 20.08.2010]. Pierwszym muftim MZR (od 1925 r.) był Jakub Szynekiewicz (1884-1966). Obecny polski muftim MZR (od 20 marca 2004 r.) i imamem w Białymstoku jest Tomasz Miśkiewicz (ur. 1977 r.). Liga Muzułmańska (<http://www.islam.info.pl>) różni się tym od MZR w RP, że nie zrzesza Tatarów, ale muzułmanów przybyłych z zagranicy i polskich konwertytów, w związku z czym reprezentuje bardziej bliskowschodni kierunek islamu niż polscy Tatarzy; zob. G. Górny. *Islam po polsku*. http://www.opoka.org.pl/biblioteka/I/IR/islam_pl_tr.html [dostęp: 20.08.2010].

⁵⁴ Organizacje te są omówione na: <http://www.mzr.pl> oraz <http://www.islam.info.pl>.

⁵⁵ Są nimi powstały w 1992 r. Związek Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej, a także Centrum Kultury Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej im. Leona Mirzy Kryczyńskiego; zob. *Charakterystyka mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce*. <http://www2.mswia.gov.pl/porta1.php?serwis=pl&dzial=61&id=37#tatarzy> [dostęp: 19.08.2010].

⁵⁶ W 1997 r. w Centrum Kultury Islamu w Warszawie została powołana Rada Wspólna Katolików i Muzułmanów dla podjęcia wspólnego dialogu. Również ze strony muzułmanów w Kru-

w 2001 r. Dzień Islamu na 26 stycznia⁵⁷. Ogólnie mówiąc, muzułmanie w Polsce są otwarci na kontakty z chrześcijaństwem, powołują się na papię i naukę Kościoła katolickiego⁵⁸.

Nie jest łatwo podać dzisiaj statystyki dotyczące Tatarów. Opierają się one na spisach istniejących w gminach wyznaniowych. Oprócz rdzennych Tatarów zamieszkujących Bohoniki, Kruszyniany i okolice znajdujemy Tatarów rozproszonych w innych regionach, z których niektórzy nie mają już związków z islamem. Wyróżnia się następujące regiony związane dziś z obecnością Tatarów polskich:

- 1) Białostoczczyzna (Bohoniki – 600 osób i Kruszyniany – 70 osób) oraz miasta: Białystok (1800 osób), Sokółka, Dąbrowa Białostocka.
- 2) Gdańsk, gdzie gmina istnieje od 1959 r., a w 1990 r. zakończono budowę meczetu (300 osób).
- 3) Szczecin, Gorzów Wielkopolski, Trzcianka.
- 4) Dolny Śląsk, szczególnie Wrocław⁵⁹.

Według informacji podanej przez Muzułmański Związek Religijny w RP szacuje się liczbę Tatarów w XVII wieku w Wielkim Księstwie Litewskim i Koronie na 15 tys.⁶⁰ Leszek Podhorodecki ocenia liczbę Tatarów mieszkających na terenie Królestwa Polskiego, Litwy i Wołynia na początku XX wieku, przed I wojną światową, na 13 tys., a w okresie międzywojennym było już tylko 6 tys. Tatarów i posiadali 18 meczetów⁶¹. Ten sam autor ocenia liczbę Tatarów we współczesnej Polsce na 3 tys.⁶² Trzeba jednak zaznaczyć, że według Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań w 2002 r. tylko 447 osób deklarowało się jako Tatarzy⁶³.

szynianach 6 czerwca, począwszy od 2003 r., jest organizowana wspólna międzywyznaniowa modlitwa o pokój na świecie. Zob. *Dialog Międzyreligijny*. <http://www.mzr.pl/pl/info.php?id=9> [dostęp: 20 sierpień 2010].

⁵⁷ Dzień Islamu został ustanowiony decyzją Konferencji Episkopatu Polski jako „dzień modlitw poświęcony islamowi”. W 2010 r. Dzień Islamu był obchodzony pod hasłem „Chrześcijaństwo i muzułmanie – zjednoczeni w przewyżnianiu ubóstwa”. Zob. *Dzień Islamu*. <http://www.brewiarz.pl/czytelnia/islam.php3> [dostęp: 20.08.2010]. Pod tym adresem można też znaleźć wiele artykułów na temat dialogu Kościoła katolickiego z muzułmanami.

⁵⁸ Zob. *Muzułmanie w Polsce*. <http://www.arabia.pl/content/view/278346/2/> [dostęp: 20.08.2010].

⁵⁹ Odnośnie do podanych tutaj statystyk zob. K. D z i ą ć k o. *Mniejszości etniczne w Polsce – Tatarzy*. <http://www.etnologia.pl/polska/teksty/mniejszosci-etniczne-w-polsce-tatarzy.php> [dostęp: 20.08.2010].

⁶⁰ Por. *Historia Islamu w Polsce*. <http://www.mzr.pl/pl/info.php?id=5> [dostęp: 20.08.2010].

⁶¹ P o d h o r o d e c k i. *Tatarzy* s. 223-224.

⁶² Tamże s. 225.

⁶³ *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce*. <http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/61/37> [dostęp: 20.08.2010].

Jeśli chodzi o ogólną liczbę muzułmanów w Polsce, Paweł Borecki, asystent Katedry Prawa Wyznaniowego Uniwersytetu Warszawskiego, podaje że może się ona wahać od 5 do 45 tys.⁶⁴ Na ogół ocenia się ją między 20-30 tys. osób. Należą do nich zarówno Tatarzy, jak i studenci z krajów muzułmańskich, biznesmeni, dyplomaci napływający do Polski oraz polscy konwertyci (ok. 2 tys.)⁶⁵.

PRZYSZŁOŚĆ

Historyczna analiza stosunków muzułmanów polskich z miejscową ludnością chrześcijańską pokazuje, że pomimo kilku trudnych okresów układały się one dobrze. Muzułmanie cieszyli się przywilejami, tolerancją i mogli utrzymać w ciągu długiej historii swoją wiarę i tradycję. Takie pokojowe współżycie dwóch kultur przyczyniło się też do znacznej asymilacji środowiskowej Tatarów, zwłaszcza po 1945 r. W związku z tym dyskutuje się dzisiaj wiele na temat tożsamości Tatarów polskich jako grupy etnicznej⁶⁶, zaznaczając, że określają ją trzy elementy: muzułmańskość, tatarskość i polskość⁶⁷. Ich islam sunnicki został dostosowany do warunków ich życia⁶⁸, ale jako grupa etniczna Tatarzy zachowują świadomość mongolskiego pochodzenia. Ponadto, żyjąc przez wiele wieków w kulturze polskiej i służąc krajowi w walce o niepodległość, głęboko się z nim związali. Można więc słusznie powtórzyć za K. Dziaćko:

⁶⁴ Zob. P. Borecki. *Status prawny muzułmanów we współczesnej Polsce*. <http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,5384> [dostęp: 20.08.2010]. Według informacji podanej przez autora Muzułmański Związek Religijny w kwietniu 2007 r. ocenił liczbę muzułmanów w Polsce nawet na 60-65 tys.

⁶⁵ *Muzułmanie w Polsce*. <http://www.arabia.pl/content/view/278346/2> [dostęp: 20.08.2010].

⁶⁶ Zastanawia się nad tym T. Stefaniuk w artykule *Czy istnieje „polski islam”? O islamie i muzułmanach w Polsce*. „Teofil. Pismo Kolegium Filozoficzno-Teologicznego Dominikanów” 2006 nr 2 (24) s. 125-135 (dostępny również na: <http://bacon.umcs.lublin.pl/~tstefaniuk> [dostęp: 20.08.2010]).

⁶⁷ Zob. K. Dziaćko. *Mniejszości etniczne w Polsce – Tatarzy*. <http://www.etnologia.pl/polska/teksty/mniejszosci-etniczne-w-polsce-tatarzy.php> [dostęp: 20.08.2010], która opiera się w swych badaniach na A. Miśkiewicz: *Tatarzy polscy u schyłku naszego stulecia. Na pograniczu dwóch tożsamości*. W: M. Bobrownicka (red.). *Symbioza kultur słowiańskich i niesłowiańskich w Europie Środkowej*. Kraków 1996; K. Warmińska. *‘Polskość’ a ‘tatarskość’ – narodowa i etniczna tożsamość Tatarów polskich*. W: M. Kempny, A. Kapciak, S. Łodziński (red.). *U progu wielokulturowości. Nowe oblicza społeczeństwa polskiego*. Warszawa 1997; K. Warmińska. *Tatarzy polscy. Tożsamość etniczna i religijna*. Kraków 1999.

⁶⁸ Na ten temat zob. np. W. Pałubicki. *Etniczno-religijna mniejszość Tatarów polskich. Tradycja i przemiany*. W: A. Chodubski. *Meandry cywilizacyjne, kwestie narodowościowe i polonijne*. Toruń 1996.

Wśród Tatarów polskich jako grupy nie istnieje silna opozycja ‘my – Tatarzy, oni – Polacy’, może ona wystąpić co najwyżej na poziomie lokalnym. Także działalność tatarskiej inteligencji i ideologów, mimo pewnych elementów panislamizmu i panturkizmu, nigdy nie zmierzała do zamknięcia grupy i przeciwstawienia jej społeczeństwu polskiemu i nie miały miejsca żadne gwałtowne konflikty etniczne. Trzy opisane powyżej elementy tożsamości etnicznej funkcjonują jako ‘oswajanie obcości’ – z jednej strony Tatarzy polscy starają się w pełni partycypować w kulturze polskiej na poziomie ideologicznym i instytucjonalnym, a jednocześnie zachować odrębność grupy, nawet mimo silnych różnic religijnych⁶⁹.

Z prawnego punktu widzenia⁷⁰ Konstytucja 3 Maja 1791 r. potwierdziła oficjalnie muzułmanom wolność wyznania, ale nie dawała im jeszcze praw politycznych. Dopiero Konstytucja Księstwa Warszawskiego z 1807 r., a później Królestwa Polskiego z 1815 r. przyznała im pełne prawa polityczne⁷¹. Obecnie mniejszość tatarska nie ma swoich przedstawicieli w Parlamencie RP i nie wystawiała również swoich kandydatów w wyborach samorządowych przeprowadzonych w 2006 r.⁷² Jak dotąd, stosunki między Państwem Polskim a Muzułmańskim Związkiem Religijnym w RP są regulowane na podstawie ustawy z 1936 r. Ustawa ta przewiduje np., by muzułmanie modlili się za Rzeczpospolitą:

Art. 34.1. Podczas nabożeństwa w piątki każdego tygodnia oraz w dniu uroczystych świąt duchowni muzułmańscy odmawiać będą modlitwy za pomyślność Rzeczypospolitej i Jej Prezydenta, w dniu zaś świąt państwowych odprawią uroczyste nabożeństwo na intencję Rzeczypospolitej, Jej Prezydenta, Rządu i Wojska⁷³.

W związku z tym w MSWiA trwają prace nad opracowaniem nowej ustawy, w której znajdą rozwiązanie takie problemy, jak wolne dni od pracy w czasie świąt muzułmańskich obchodzonych według kalendarza księżycowego, nauka religii, powołanie imamaty polowego wojska polskiego i ważność ślubu

⁶⁹ Zob. K. Dziątko. *Mniejszości etniczne w Polsce – Tatarzy*. <http://www.etnologia.pl/polska/teksty/mniejszosci-etniczne-w-polsce-tatarzy.php> [dostęp: 20.08.2010]. Autorka opiera się na: Z. Jasiewicz. *Tatarzy polscy. Grupa etniczna czy etnograficzna?* „Lud” 64:1980 s.148, 156.

⁷⁰ Na temat sytuacji prawnej muzułmanów w Polsce zob. P. Borecki. *Status prawny muzułmanów we współczesnej Polsce*. <http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,5384> [dostęp: 20.08.2010]; A.S. Malboreczyk. *Status prawny muzułmanów w Polsce i jego wpływ na organizację ich życia religijnego*. W: A. Parzymies (red.). *Muzułmanie w Europie*. Warszawa 2005 ss. 229-239.

⁷¹ Por. *Historia islamu w Polsce*. <http://www.mzr.pl/pl/info.php?id=5> [dostęp: 21.08.2010].

⁷² Zob. *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce*. <http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/61/37/> [dostęp: 21.08.2010].

⁷³ Pełny tekst ustawy na: <http://www.mzr.pl/pl/info.php?id=6> [dostęp: 21.08.2010].

religijnego. Te posunięcia prawne z pewnością zmniejszą podstawy do twierdzeń, że muzułmanie w Polsce, w stosunku do innych wyznań czy mniejszości religijnych, są dyskryminowani⁷⁴. Polska zatem jest skłonna coraz bardziej otworzyć się na wyznawców islamu. Zapewniał o tym również Minister Radosław Sikorski na spotkaniu z ambasadorami krajów muzułmańskich (Warszawa, 25 stycznia 2008 r.), nawiązując do długiej współpracy Państwa Polskiego z Tatarami. Zacytujmy fragment tego przemówienia, który streszcza całą historię stosunków polsko-muzułmańskich:

Chciałbym podkreślić, że Polska zawsze kierowała się szacunkiem dla islamu i jego wyznawców. Mamy długie tradycje tolerancji i współżycia obywateli o odmiennych korzeniach etnicznych i religijnych, w tym muzułmańskich. Przez całe wieki, aż do II wojny światowej, byliśmy krajem wieloetnicznym, wielowyznaniowym i w konsekwencji – wielokulturowym. Konflikty z Imperium Ottomańskim nie przeszkodziły nam w zachowaniu szacunku dla islamu, otwartości na jego wpływy kulturowe i ułożeniu przyjaznych stosunków z Turcją. W Polsce od wieków żyje otoczona powszechnym szacunkiem, zasłużona dla polskiej kultury, wspólnota muzułmańskich Tatarów, która zapisała piękną, patriotyczną kartę w dziejach naszej ojczyzny. Polskim Tatarom przysługiwał w XVI-XVII wieku status szlachecki, który wiązał się z posiadaniem praw politycznych. W latach 20-tych i 30-tych XX wieku tworzyli oni nawet samodzielną jednostkę wojskową w ramach armii polskiej.

W wolnej i niepodległej Polsce wierni islamu cieszą się pełnią praw obywatelskich, mogą bez przeszkód wyznawać swoją religię, zrzeszać się i działać dla wspólnego dobra. Gorącym orędownikiem dialogu i porozumienia między chrześcijaństwem i islamem był wielki Polak – papież Jan Paweł II, który w orędziu na Światowy Dzień Pokoju w 2001 r. apelował o dialog pomiędzy islamem i chrześcijaństwem, nazywając go „drogą wzajemnej akceptacji i autentycznej współpracy, zgodnej z pierwotnym powołaniem całej ludzkiej rodziny do jedności”.

Nieobciążeni przeszłością kolonialną, prawdopodobnie lepiej też niż inni Europejczycy rozumiemy problemy narodów, które musiały, tak jak my, walczyć o swoją wolność. Wiele życzliwości ze strony Kazachów, wiernych islamu znalazły dziesiątki tysięcy Polaków zesłanych w 1940 roku do Azji Środkowej. Nie zapominamy też o tym, że to w Iranie, Iraku, Syrii, Palestynie znalazły bezpieczną przystań tysiące polskich żołnierzy i cywilów, ewakuowanych z ZSRR w czasie II wojny światowej. Jesteśmy do dziś wdzięczni za tę pomoc, którą otrzymaliśmy, gdy znaleźliśmy się w potrzebie⁷⁵.

⁷⁴ Zob. K. Borowska. *Koniec modłów muzułmanów za prezydenta* (16 czerwca 2009). <http://www.tvp.info/informacje/polska/koniec-modlow-muzulmanow-za-prezydenta/677332> [dostęp: 21.08.2010].

⁷⁵ <http://www.ms.gov.pl/Wystapienie,Pana,Ministra,Radoslawa,Sikorskiego,na,spotkaniu,z,ambasadorami,krajow,muzulmanskich,%28Warszawa,,25,stywnia,2008,r.%29,15937.html> [dostęp: 21.08.2010].

W świecie współczesnym obserwuje się tendencję do podkreślania różnic, jakie dzielią cywilizację zachodnią i islam. Tworzy się teorie, które akcentują konflikty powstałe ze zderzenia różnych kultur, czego szczególnym dowodem ma być fundamentalizm i terroryzm. Gdy natomiast analizuje się historię polskiego islamu, dochodzi się do wniosku, że muzułmański dżihad na ziemiach polskich służył raczej obronie naszych terenów, a zderzenie cywilizacji nie tylko nie uwypukliło różnic między nimi, ale raczej coraz bardziej je zbliżało. Jak w każdej społeczności, również i w Polsce zdarzały się przypadki nietolerancji wobec religii muzułmańskiej⁷⁶, jak i ze strony muzułmanów będą ci, którzy będą promować wojowniczy islam⁷⁷.

Przypadki, które możemy określić jako zderzenie cywilizacji, w Polsce są jednak rzadkie, a sam islam opisuje się raczej w terminach dialogu niż konfliktu. Jest on przedstawiany jako religia potępiająca terror oraz dążąca do pokoju, miłości bliźniego i szacunku do kobiet. Jego sceptyczne nastawienie do kultury zachodniej pochodzi raczej z motywów religijnych i jest powodowane zanikiem wiary i wartości moralnych na Zachodzie. Takie pozytywne przedstawienie islamu w Polsce przyczyniło się nawet do większego nim zainteresowania po 11 września i zwiększenia liczby konwertytów⁷⁸. A oto wizja, jaką ma Związek Muzułmanów Polskich⁷⁹ odnośnie do swojej działalności:

⁷⁶ Mówi o nich T. Stefaniuk (*Czy istnieje „polski islam”?* *O islamie i muzułmanach w Polsce*). Jako przykład podaje się nieudaną próbę podpalenia Centrum Islamu w Lublinie w listopadzie 2005 r., publikacje karykatur proroka Muhammada w 2006 r. oraz znieważanie muzułmanek, okrywających włosy chustą.

⁷⁷ Zob. *Muzułmanie w Polsce*. <http://www.arabia.pl/content/view/278346/2/> [dostęp: 21.08.2010], gdzie porusza się problemy związane z Czeczenią, z bojownikami algierskimi, z Czarnym Islamem z USA i Pakistańczykami z Wielkiej Brytanii. Był też przypadek wydalenia z Polski w 2004 r. Jemeńczyka Ahmeda Ammara, imama w Poznaniu, za prowadzenie działalności sprzecznej z prawem, która mogłaby iść w kierunku działań związanych z terroryzmem; zob. *Wydalenie Ammara uzasadnione*. <http://wiadomosci.gazeta.pl/kraj/1,34317,2091842.html> [dostęp: 21.08.2010].

⁷⁸ Zob. *Muzułmanie w Polsce*. <http://www.arabia.pl/content/view/278346/2/> [dostęp: 21.08.2010].

⁷⁹ Związek ten działa od 1991 r., ale dopiero w 1999 r. został zarejestrowany przez władze polskie jako stowarzyszenie. W 1998 r. uznała go Gmina Muzułmańska MZR w RP jako Koło Muzułmanów Polskich w Warszawie, które w 2000 r. zmieniło nazwę na Związek Muzułmanów Polskich. Jego celem jest otwieranie MZR w RP na muzułmanów różnych tradycji – zarówno Polaków i Tatarów, jak i obcokrajowców. Zob. *Związek Muzułmanów Polskich*. <http://dziedzictwo.ekai.pl/text.show?id=32> [dostęp: 21.08.2010].

Chcemy swoim działaniem zbliżyć ludzi do Allaha i Allaha do ludzi. W oparciu o zasadę tauhid (monoteizm), adalah (sprawiedliwość) i khalifa (jedność ummy) [chcemy] budować nowy porządek Europy, zaczynając od Polski i Europy Środkowo-Wschodniej. Uważamy, że do przetrwania Europy i narodu polskiego niezbędne jest umocnienie zasady sprawiedliwości w życiu społecznym i zasady tauhid w życiu indywidualnym. Nie chcemy, aby w przyszłości doszło do konfliktu cywilizacji muzułmańskiej i zachodniej, tak jak miało to wcześniej miejsce. Pokój między cywilizacjami jest do osiągnięcia tylko poprzez wzajemne zrozumienie i walkę ze stereotypami. Z ludźmi dobrej wiary chcemy wspólnie budować, a nie burzyć pokój na świecie⁸⁰.

Podsumowując obecną sytuację muzułmanów w naszym kraju i jej przyszły rozwój, możemy opisać ją w oparciu o dwa modele islamu w Polsce, o których mówi Grzegorz Górny⁸¹. Jeden z nich został wypracowany przez Tatarów, mieszkających przez wieki w chrześcijańskiej kulturze polskiej. Drugi model jest bardziej arabski i tworzy się na skutek pojawienia się w Polsce muzułmanów z zagranicy i nowych nawróceń samych Polaków na islam. Można przypuszczać, że współistnienie tych dwóch modeli przyczyni się do nowych zmian w formie polskiego islamu, ale nie mamy powodu sądzić, że naruszą one tradycyjną wizję pokojowej współpracy między obiema cywilizacjami.

BIBLIOGRAFIA

- Abdallah Abdel Mahdi: Causes of Anti-Americanism in the Arab World: A Socio-Political Perspective. „MERIA Journal” 7: December 2003 No. 4. <http://meria.idc.ac.il/journal/2003/issue4/jv7n4a6.html> [dostęp: 17.08.2010].
- Armour R.: Islam, Chrześcijaństwo i Zachód. Przeł. I. Nowicka. Kraków: Wydawnictwo WAM 2004.
- Atta Mohammed: Last words of a terrorist. <http://www.guardian.co.uk/world/2001/sep/30/terrorism.september113> oraz http://www.werismyki.com/artcls/atta_will.html [dostęp: 16.08.2010].
- Borowska K.: Koniec modłów muzułmanów za prezydenta (16 czerwca 2009). <http://www.tvp.info/informacje/polska/koniec-modlow-muzulmanow-za-prezydenta/677332> [dostęp: 21.08.2010].
- Borowski P., Dubiński A.: Tatarzy polscy. Dzieje, obrzędy, legendy, tradycje. Warszawa: Iskry 1986.
- Borowski P.: Tatarzy w dawnej Rzeczypospolitej. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza 1986.

⁸⁰ Związek Muzułmanów Polskich. <http://www.ipdirect.home.pl/kmp> [dostęp: 21.08.2010].

⁸¹ G. Górny. *Islam po polsku*. http://www.opoka.org.pl/biblioteka/I/IR/islam_pl_tr.html [dostęp: 21 sierpień 2010].

- Borecki P.: Status prawny muzułmanów we współczesnej Polsce. <http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,5384> [dostęp: 20.08.2010].
- Charakterystyka mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce. <http://www2.mswia.gov.pl/portal.php?serwis=pl&dzial=61&id=37#tatarzy> [dostęp: 19.08.2010].
- Chazbijewicz Selim Mirza-Juszeński: Szlachta tatarska w Rzeczypospolitej. „Verbum Nobile” 1993 nr 2; <http://www.szlachta.org.pl/pl/verbum-nobile/szlachta-tatarska-w-rzeczypospolitej.html> [dostęp: 19.08.2010].
- Chazbejowicz S.: Tatarzy krymscy. Walka o naród i wolną ojczyznę. Poznań-Warszawa: Oficyna Wydawnicza Likon 2001.
- Czy należy bać się islamu? „Teofil. Pismo Kolegium Filozoficzno-Teologicznego Dominikanów” 2006 nr 2 (24).
- Danecki J.: Podstawowe wiadomości o islamie. Wyd. II. Warszawa: Dialog 2007. Dialog Międzyreligijny. <http://www.mzr.pl/pl/info.php?id=9> [dostęp: 20.08.2010].
- Dziąćko K.: Mniejszości etniczne w Polsce – Tatarzy. <http://www.etnologia.pl/polska/teksty/mniejszosci-etniczne-w-polsce-tatarzy.php> [dostęp: 20.08.2010].
- Dziekan M. M.: Dzieje kultury arabskiej. Warszawa: PWN 2008.
- Dzień Islamu. <http://www.brewiarz.pl/czytelnia/islam.php3> [dostęp: 20.08.2010].
- Godard H.: Historia stosunków chrześcijańsko-muzułmańskich. Przeł. S. Zalewski. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax 2009.
- Gould M.: Understanding Jihad. „Policy Review” February 2005 nr 129. <http://www.hoover.org/publications/policy-review/article/6964> [dostęp: 16.08.2010].
- Górny G.: Islam po polsku. http://www.opoka.org.pl/biblioteka/I/IR/islam_pl_tr.html [dostęp: 20.08.2010].
- Historia Islamu w Polsce. <http://www.mzr.pl/pl/info.php?id=5> [dostęp: 19.08.2010].
- Historia Służby Muzułmanów Tatarów w Wojsku Polskim. <http://www.mzr.pl/pl/info.php?id=13> [dostęp: 19.08.2010].
- Huntington S.P.: The Clash of Civilizations [online]. <http://www.aei.org/issue/29196> [dostęp: 17.08.2010]; <http://history.club.fatih.edu.tr/103%20Huntington%20Clash%20of%20Civilizations%20full%20text.htm> [dostęp: 17.08.2010].
- The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York: Simon and Schuster 1996.
- Islam in Poland. http://en.wikipedia.org/wiki/Islam_in_Poland [dostęp: 18.08.2010].
- Islamizm. <http://en.wikipedia.org/wiki/Islamism> [dostęp: 17.08.2010].
- Jasiewicz Z.: Tatarzy polscy. Grupa etniczna czy etnograficzna? „Lud” 64:1980 s.148 i 156.
- Jihad. <http://en.wikipedia.org/wiki/Jihad> [dostęp: 16.08.2010].
- Jihad in Islam. <http://www.alislam.org/jihad> [dostęp: 16.08.2010].
- Kippenberga H.G.: „Consider that it is a raid on the path of god”: the spiritual manual of the attackers of 9/11. <http://www2.uni-erfurt.de/maxwe/personen/kippenberg/texte/kippenberg.pdf> [dostęp: 16.08.2010].
- Koran. Tł. J. Bielawski. Warszawa: PIW 1986. Online: <http://koran.apologetyka.com/czytaj> [dostęp: 16.08.2010].
- Lipka Tatars. http://en.wikipedia.org/wiki/Lipka_Tatars [dostęp: 19.08.2010].
- Malborchy A.S.: Status prawny muzułmanów w Polsce i jego wpływ na organizację ich życia religijnego. W: A. Parzymies (red). Muzułmanie w Europie. Warszawa 2005 s. 229-239.
- Miśkiewicz A.: Tatarzy polscy u schyłku naszego stulecia. Na pograniczu dwóch tożsamości. W: M. Bobrownicka (red.). Symbioza kultur słowiańskich i niesłowiańskich w Europie Środkowej. Kraków 1996.

- Muhammad Sayyid Tantawy. http://en.wikipedia.org/wiki/Muhammad_Sayyid_Tantawy#Reaction_to_9.2F11_attacks [dostęp: 16.08.2010].
- Muslim history. http://en.wikipedia.org/wiki/Muslim_history#Arab-Israeli_conflict [dostęp: 17.08.2010].
- Muzułmanie w Polsce. <http://www.arabia.pl/content/view/278346/2> [dostęp: 20.08.2010].
- Nasr S.H.: Istota islamu. Trwałe wartości dla ludzkości. Przeł. K. Pachniak. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax 2010.
- Pałubicki W.: Etniczno-religijna mniejszość Tatarów polskich. Tradycja i przemiany. W: A. Chodubski (red.). Meandry cywilizacyjne, kwestie narodowościowe i polonijne. Toruń 1996.
- Pan-Arabism. <http://en.wikipedia.org/wiki/Pan-Arabism> [dostęp: 17.08.2010].
- Pipes D.: Dżihad i profesorowie [online]. <http://pl.danielpipes.org/1280/dzhihad-i-profesorowie>. Listopad 2002 [dostęp: 16.08.2010].
- Podhoroński L.: Tatarzy. Warszawa: Bellona 2010.
- Pruski K.: Dżihad. <http://rethoricum.pl/node/33> [dostęp: 17.08.2010].
- Sakowicz E.: Czy islam jest religią terrorystów? Kraków: Homo Dei 2002.
- Dialog kościoła z islamem według dokumentów soborowych i posoborowych (1963-1999). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego 2000.
- Rozmowy o islamie i dialogu. Lublin: Polihymnia 2007.
- Sherwin B.L., Kasimow H.: Jan Paweł II i dialog międzyreligijny. Przeł. A. Nowak. Kraków: Wydawnictwo WAM 2001.
- Sikorski R.: Wystąpienie Pana Ministra Radosława Sikorskiego na spotkaniu z ambasadorami krajów muzułmańskich (Warszawa, 25 stycznia 2008 r.). http://www.msz.gov.pl/Wystapienie_Pana_Ministra_Radoslaw_Sikorskiego_na_spotkaniu_z_ambasadorami_krajow_muzulmanskich_%28Warszawa%2C_25_stycznia_2008_r.%29_15937.html [dostęp: 21.08.2010].
- Statut Hamasu. http://www.europa21.pl/wiadomosc/347-Hamas_-_partia_Jihadu_Statut_Hamasu_po_polsku [dostęp: 17.08.2010]; tekst angielski: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hamas.asp [dostęp: 17.08.2010].
- Stefaniuk T.: Czy istnieje „polski islam”? O islamie i muzułmanach w Polsce. „Teofil. Pismo Kolegium Filozoficzno-Teologicznego Dominikanów” 2006 nr 2 (24) s. 125-135 (dostępny również online na: <http://bacon.umcs.lublin.pl/~tstefaniuk> [dostęp: 20.08.2010]).
- Tantawy Muhammad Sayyid: Islamic world deplors US losses. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/1544955.stm> [dostęp: 16.08.2010].
- The Clash of Civilizations. http://en.wikipedia.org/wiki/Clash_of_civilizations [dostęp: 17.08.2010].
- The True Meaning of Jihad. http://www.justislam.co.uk/product.php?products_id=2 [dostęp: 16.08.2010].
- Tyszkiewicz J.: Tatarzy na Litwie i w Polsce. Studia z dziejów XIII-XVIII w. Warszawa: PWN 1989.
- Warmińska K.: ‘Polskość’ a ‘tatarskość’ – narodowa i etniczna tożsamość Tatarów polskich. W: M. Kempny, A. Kapciak, S. Łodziński (red.). U progu wielokulturowości. Nowe oblicza społeczeństwa polskiego. Warszawa 1997.
- Tatarzy polscy. Tożsamość etniczna i religijna. Kraków 1999.
- Wydalenie Ammara uzasadnione. <http://wiadomosci.gazeta.pl/kraj/1,34317,2091842.html> [dostęp: 21.08.2010].
- Związek Muzułmanów Polskich. <http://dziedzictwo.ekai.pl/text.show?id=32> [dostęp: 21.08.2010].
- Związek Muzułmanów Polskich. <http://www.ipdirect.home.pl/kmp> [dostęp: 21.08.2010].

JIHAD AND THE CLASH OF CIVILIZATIONS
IN THE POLISH-LITHUANIAN LANDS

S u m m a r y

The world sees a threat from Islam to modern civilization. Also, for Muslims, Western culture seems to be dangerous to their values. The resulting tensions are defined in Islam by the term of *jihad* or 'holy war', which assumed in the history the forms of armed or ideological struggle. Today it is accompanied by the theory of the *clash of civilizations* which sees the causes of future conflicts in the World in cultural, religious, ethnic and social differences.

In Poland, Islam was represented by the Polish-Lithuanian Tatars. The close coexistence of the two cultures formed a tolerant and relatively liberal Polish Muslim community. Relations were good. Muslim *jihad* served to defend our land, and the *clash of civilizations* did not bring out the differences between the two cultures, but increasingly it brought them nearer.

The influx of new Muslims to Poland changes the image of Islam. However, it should not affect the peaceful cooperation between the two civilizations. It is hoped that their meeting in the Polish Lands will not generate differences and conflicts, but will be based on reciprocal understanding and dialogue.

Summarized and translated by Krzysztof Modras, O.P.

Słowa kluczowe: dżihad, zderzenie cywilizacji, konflikt, Polska, Litwa, islam, muzułmanie, kultura.

Key words: jihad, clash of civilizations, conflict, Poland, Lithuania, Islam, Muslim, culture.